

Kuntouttavan sosiaalityön sosiaalipedagogisia painotuksia työelämän kontekstissa

Raija Väisänen

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastellaan kuntouttavan sosiaalityön sosiaalipedagogisia painotuksia. Yleisenä lähtökohtana on, että sosiaalipedagoginen ajattelu voi toimia yhtenä kantavana periaatteena kuntouttavassa sosiaalityössä. Koska työelämästä nousevat ongelmat ovat kuntouttavassa sosiaalityössä ajankohtaisia, asioiden käsittely rajataan yleisellä tasolla työelämän kontekstiin. Työstä syrjäytymisriski on monien kohdalla suuri, sillä työn tarjonnassa on alueellista ja alakohtaista epätasaisuutta (esim. Suikkanen ym. 1998; Vähätalo 1998; Rantama 2001). Yhä useampien työsuhteet ovat lyhytaikaisia, työolot muuttuvia ja työajat epäsäännöllisiä. Sekä sosiaalityössä että sosiaalipedagogisessa toiminnassa ollaan konkreettisessa kosketuksessa ongelmien kanssa, joita esimerkiksi kasvavat tehokkuus- ja tulostavoitteet sekä uuden teknologian kehittämistarve työelämässä aiheuttavat.

Sosiaalityöllä pyritään vastaamaan ajankohtaisten yhteiskunnallisten ja näin ollen myös työelämän muutosten tuomiin haasteisiin. Aikaisempien käsitysten rinnalle syntyy uusia ajatuksia sosiaalityön työn kohteista, muuttuvasta toimintaympäristöstä ja työssä tarvittavasta osaamisesta. (Mutka 1998; Juhila & Pösö 2000; Metteri 2000.) Erilaisten kehittämishankkeiden avulla on pyritty löytämään toimintamalleja, joilla voidaan lisätä ihmisten yhteiskunnallisuutta osallisuutta ja estää syrjäytymistä. Kehittämishankkeiden kohderyhminä ovat olleet erityisesti

nuoret ja pitkäaikaistyöttömät, mutta myös ikääntyvät ja vajaakuntoiset henkilöt. (Kuntoutusselonteko 2002; Karjalainen & Lahti 2001.)

Kuntouttavaa sosiaalityötä tarvitaan erityisesti niissä elämäntilanteissa, joissa ihmisen täysivaltainen toiminta on vaikeutumassa tai vaikeutunut. Tavoitteena on esimerkiksi estää syrjäytymistä ja edistää hyvän elämänhallinnan edellytyksiä sekä itsenäisiä elämänvalintoja. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostuvat (esim. Hämäläinen & Kurki 1997) pyrkimykset tiedolliseen ja toiminnalliseen tasa-arvoon sekä yhteiskunnallisen syrjäytymisen ehkäisyyn. Sosiaalipedagoginen työorientaatio on sovellettavissa ihmistyöhön, jossa kasvatuksellisin keinoin voidaan vaikuttaa sekä sosiaalisiin ongelmiin että sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyyn.

Tarkemmat pohdiskelvat kysymykset tässä artikkelissa ovat: 1) miten kuntouttavaa sosiaalityötä voidaan jäsentää ja millaisia yhteyksiä sillä on sosiaalipedagogiseen ajatteluun, 2) millaisia sosiaalipedagogisia painotuksia kuntouttavalla sosiaalityöllä voi olla silloin, kun työn kohteet ovat työyhteisössä ja 3) miten kuntouttava työtoiminta voi käytännön toimintana olla sosiaalityön sosiaalipedagogisena sovellusalueena?

Kuntouttavan sosiaalityön käsitteellistä jäsenystä – yhteyksiä sosiaalipedagogiseen ajatteluun

Kuntouttavan sosiaalityön peruseriaatteita ovat esimerkiksi voimavarakeskeisyys, subjektiivisuus, täysivaltaisuus, osallisuus, vastuullisuus, kulttuuristen erojen tiedostaminen ja kunnioittaminen, elämän näköalojen avaaminen ja työn tavoitteista sopiminen. Tavoitteena on luoda, palauttaa ja ylläpitää omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä, tukea asiakkaiden itsenäisiä ja myönteisiä elämänvalintoja sekä täysivaltaista kansalaisuutta. (Kuntouttava sosiaalityö -erikoisalan opetussuunnitelma 2004.) Edellä mainitut kuntouttavan sosiaalityön periaatteet ja tavoitteet ovat pääosin yhteneväisiä sosiaalipedagogisten peruseriaatteiden ja tavoitteiden kanssa. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa (Hämäläinen & Kurki 1997) ilmenevät kuitenkin selvemmin esimerkiksi pyrkimykset kasvamiseen ja kehittymiseen, kyky muutokseen sekä innovatiivisuus ja joustavuus.

Sosiaalisen työn yläkäsite ja ymmärrys sosiaalisten ongelmien (köyhyys, avuttomuus, poikkeavuus ja syrjäytyminen) todellisuudesta yhdistävät sosiaalityötä ja sosiaalipedagogista ajattelua (Hämäläinen & Kurki 1997, 19–21). Kuntouttavan sosiaalityön ja sosiaalipedagogisen työn toimintakentät ovat osittain samoja, sillä molempien toimintamuotojen tarvetta ilmenee esimerkiksi paikallisessa perussosiaalityössä, nuoriso-, päihde-, mielenterveys-, vammais- ja vanhustyössä, kriminaalityössä sekä kuntoutuksessa (Laurinkari ym. 1999; Mönkkönen ym. 1999). Kuntouttavassa sosiaalityössä, mutta myös sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostuu ongelmien yksilöllisiin, yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin syihin paneutuva työote. Sosiaalipedagogisista painotuksista esimerkiksi itsekasvatusprosessien vahvistaminen ja itseapuun auttaminen on sosiaalityössä keskeistä silloin, kun pyritään elämänhallinnan ja yhteiskunnallisen integraation vahvistamiseen.

Kuntouttavassa sosiaalityössä on merkitystä sillä, mihin ihmiset kiinnittävät luottamuksensa ja toiveensa, miten he elämänsä tilanteita tulkitsevat ja millaisia ratkaisuja he yrittävät niihin etsiä. Elämästä selviytyminen vaikeuksista huolimatta on työn haasteena ja siihen vastaaaminen riippuu siitä, millaisia uusia toiminnan periaatteita ja toimintakäytäntöjä pystytään muuttuvassa yksilöllisessä, yhteisöllisessä ja yhteiskunnallisessa tilanteessa rakentamaan. Nämä painotukset ovat sosiaalipedagogisesti merkittäviä (Hämäläinen & Kurki 1997) ja lisäksi niitä on käsitelty sosiaalityön asiakassuhteen sisältöä ja asiakkuutta sivuavissa keskustelussa (esim. Toikko 1997; Mutka 1998; 178–179, 180–182; Linden 1999; Juhila & Pösö 2000).

Dialogisuudella on sosiaalipedagogisessa ajattelussa oma asemansa ja dialogisessa työorientaatioissa painottuu sekä asiakkaan että työntekijän ehdoilla toteutuva vuorovaikutus. Dialogi eroaa tavallisesta keskustelusta siinä, että omat ajatukset ja oletukset voidaan myös kyseenalaistaa. Kuntouttavan sosiaalityön metodologia perustuu dialogiin, keskinäiseen ajatusten vaihtoon ja siihen, että ihmiset itse osallistuvat toimintaprosessin eri vaiheisiin. Sosiaalityössä voidaan erottaa asiantuntijakeskeinen, asiakaskeskeinen ja dialoginen vuorovaikutusorientaatio ja kuntouttavassa sosiaalityössä tarvitaan aineksia kaikista näistä orientaatioista. Asiantuntijakeskeisyyden tausta-ajatuksena on, että asiantuntijan ja asiakkaan suhde on lähtökohdiltaan hierarkkinen, mutta että asiantuntijalla on käytössään tietoa, josta asiakas hyötyy. Tavoitteena on, että asiakas tiedostaa ongelmansa, haluaa siihen muutosta ja sitoutuu muutokseen tähtäävään suunnitelmaan. Asiakkaan asiantuntijuus oman elämänsä suhteen sekä asiakkaan tarpeiden huomiointi vuorovaikutuksessa

ovat esimerkkejä asiakaskeskeisen orientaation piirteistä. (Mönkkönen 2002, 59–63.)

Kuntouttavasta sosiaalityöstä voidaan löytää yhteyksiä myös sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostettuun innostamiseen, joka ilmenee kannustavana, liikkeelle panevana ja dynaamista sosiaalista verkostoa muodostavana toimintana. Innostaminen on Kurjen (2000) mukaan tapa elähdyttää ihmisten herkistymisen ja itsetoteutuksen prosessia. Se herättää ihmisten tietoisuutta, organisoii toimintaa ja saa ihmiset liikkeelle. Työn kohteina ovat esimerkiksi ne elämäntilanteet joissa ihmisen täysivaltainen toiminta on vaikeutumassa tai vaikeutunut. Samansuuntaisia painotuksia on tunnistettavissa myös asiakkaan valtaistamiseen (empowerment) tähtäävässä työtöteessä, joka merkitsee paneutumista asiakkaiden riippumattomuuden, itsenäisyyden ja laillisen oikeuden vahvistamiseen suhteessa siihen, mikä heille on tärkeää sekä vapauden arvon ehtojen toteutumiseen yleensä. Keskeisiä ovat ne asiakkaiden hyvinvointiongelmien korjaamiseen tähtäävät tiedolliset ja toiminnalliset prosessit, joiden edistäminen on sosiaalityössä mahdollista vain nykyisiä toimintahorisontteja laajentamalla. (Payne 1997, 273; Hämäläinen & Kurki 1997, 202, 224–226; Poutanen 2000, 62–67; Heikkilä ym. 2000.)

Kuntouttavan sosiaalityön kohteita työyhteisössä ja työelämässä

Työuupumus

Vaiutusmahdollisuuksien vähäisyydellä ja työhön liittyvän sisäisen hallinnan tunteen puuttumisella on todettu (Antonovsky 1987; Lehto & Sutela 1998; Kalimo & Toppinen 1997) olevan yhteyksiä stressin syntymiseen ja uupumiseen. Merkitystä on myös sillä, miten ymmärrettävänä, hallittavana ja mielekkäänä työ koetaan. Ymmärrettävyydellä tarkoitetaan työhön liittyvien sisäisten ja ulkoisten tapahtumien ennustettavuutta ja selitettävyyttä ja hallittavuudella voimavarojen saatavuutta sekä niiden luovaa käyttöä. Mielekkyys muodostuu oman elämän tarkoituksen kokemisesta sekä halusta käyttää henkisiä voimavaroja työhön liittyviin tavoitteisiin ja päämääriin pyrkimiseen.

Työuupumus on työorientaatioon liittyvä kysymys ja sosiaali-pedagogisessa ajattelussa annetaan tilaa erilaisille tavoille ymmärtää työtä

ja sen merkitystä sekä työn tekemistä yleensä. Kuntouttavassa sosiaalityössä tarvitaan joustavaa ja luovaa näkemystä siitä, millainen asema työllä ihmisen elämässä on. Sosiaalityön tehtävänä on kiinnittää huomiota myös sosiaalipedagogiselta kannalta kiinnostavaan asiakkaiden sosiaaliseen todellisuuteen sekä asemaan ja vaikuttamismahdollisuuksiin.

Kuntouttava sosiaalityö on työuupumistilanteissa integroitua sosiaalityötä (esim. Karvinen 1995, 157–158), jossa painottuvat esimerkiksi vuorovaikutussuhteen toimivuus ja kommunikaatio, pyrkimykset ongelmanratkaisuun, kokemusten ymmärtäminen sekä toiminnan ja käyttäytymisen muutokseen liittyvät kysymykset (Linden 1999, 58–59). Asiakkaan elämäntilanteeseen paneutumisen ja hänen vaikutusmahdollisuuksiensa selkiyttämisen lisäksi muodostetaan kuvaa siitä, millaisia käsityksiä, kokemuksia ja odotuksia hänellä ja hänen lähiympäristöllään on. Työuupumus on kuitenkin myös laajempi yhteiskunnallinen kysymys, mikä merkitsee, ettei siihen aina löydy ratkaisua ihmisten elämäntilannetta selkiyttämällä tai työoloja kehittämällä.

Sosiaalipedagogiselle ajattelulle ominainen voimavarapainotteisuus voi ilmetä työuupumuskysymyksissä sen tiedostamisena, että vaikeatkin asiat saattavat kääntyä kehittymismahdollisuuksiksi työyhteisöissä. Tutkimukset (esim. Kalimo & Toppinen 1997) ovat osoittaneet, että stressaavissa tilanteissa myös erilaiset työyhteisölliset selviytymiskeinot usein aktivoituvat ja yleistyvät yhteisiksi hallintastrategioiksi, jolloin muotoutuu asiallisempi ja inhimillisempi lähestymistapa työhön ja sen tuomiin haasteisiin. Kuntouttava sosiaalityö on verkottuvaa ja erilaisia asiantuntijuuksia arvostavaa työtä, jossa joudutaan sovittelemaan ja yhdistelemään monenlaisia tiedon ja toiminnan elementtejä hyvin erilaisista konteksteista. Tavoitteena on yhteistyössä eri toimijoiden kanssa jäsentää tilannetta niin, että asiakkaiden ongelmien ratkaisu edistyisi. (Pohjola 1997; Kuntoutusselonteko 2002.) Edellä mainitun kaltainen toimiminen on Mutkan (1998, 44–49) mukaan tyyppillistä vaaka-suoralle asiantuntijuudelle. Kuntouttavan sosiaalityön lähestymistapa on kuitenkin myös sosiaaliturvapolitiittinen siinä mielessä, että tiedon ja yhteistyön tarvetta ilmenee juuri sosiaaliturvaan liittyvissä kysymyksissä.

Ihmissuhdekysymykset

Työyhteisöä voidaan pitää paikkana, jossa on mahdollista pyrkiä muutokseen sosiaalisen yhteistoiminnan avulla. Huomion kiinnittäminen ihmisten välisen vuorovaikutuksen edistämiseen, työyhteisöjen avoimuuteen, työntekijöiden osallisuuteen, työhön kiinnittymiseen ja yhteistyön toimivuuteen yleensä on kuntouttavan sosiaalityön toimintakäytäntönä mahdollista. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostuva elämyksellisyys ja toiminnallisuus voi muodostaa väylän työyhteisön kiinteytymiseen. Kuntouttavan sosiaalityön mielenkiinto kohdistuu myös työyhteisön kulttuurisiin piirteisiin, jolloin ihmissuhdevaikeudet ilmenevät sosiokulttuurisina kysymyksinä (sosiaalityön sosiokulttuurinen lähestymistapa). Sosiaalityön tehtävänä on silloin toimia niin, että pyrkimykset rakentavan muutoksen suuntaan vahvistuvat. Sosiaalityön metodisuuden jäsentäminen ja ammatillisten toimintaperiaatteiden tiedostaminen on tärkeää, sillä se vaikuttaa sosiaalityöstä syntyvään asiantuntijuuskuvaan (esim. Karvinen 1996; Mutka 1998, 178–179).

Sosiaalipedagogisessa ajattelussa arvostetaan erilaisuuden kunnioittamista myös moniammatillisen yhteistyön kannalta. Sosiaalityötä koskevissa tutkimuksissa (esim. Mutka 1998, 137; Linden 1999, 137; Metteri 2000) on kuitenkin tullut esiin, että sosiaalityöntekijöiden on usein vaikeaa nähdä mieltä ja merkitystä omalle asiantuntijuudelleen silloin, kun työtä tehdään moniammatillisesti. Moniammatillisen yhteistyön onnistuminen edellyttää ammattiryhmien eriytyneen ja autonomisen asiantuntijuus-, toiminta- ja päätöksentekoaalueen rajaamista. Asiantuntijana toimimisen foorumeita (esimerkiksi konsultaatiot, moniammatilliset asiakastapausneuvottelut ja työryhmät, projektit ja muut yhteistyökäytännöt eri organisaatioiden kanssa, työnohjaustilanteet sekä suunnitteluun ja koulutukseen liittyvät tapahtumat) on kuitenkin olemassa runsaasti.

Työyhteisöjen ihmissuhdeongelmia on sosiaalityössä yleensä vaikea lähestyä ja varsinkin työntekijöiden (= sosiaalityön asiakkaiden) voimavarojen korostamiseen ja rakentavaan dialogiin pääseminen on usein pulmallista. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostetaan kuitenkin avoimuutta ja koska työyhteisöjen kriittiset kysymykset näkyvät konkreettisissa arjen tilanteissa, sosiaalipedagogisesti sovelletuista toimintatutkimuksellisista käytännöistä (esim. sosiaalipedagogisen intervention malli, Hämäläinen & Kurki 1997, 50) voisi löytyä menetelmällisiä vaihtoehtoja työpaikkojen ihmissuhdeproblematiikan lähestymiseen. Keskeistä on toiminnan tietoiseksi tekeminen ja ratkaisuvaihtoeh-

tojen etsiminen yhdessä. Työyhteisöjen rohkaisu joustaviin ja luoviin kokeiluihin (esimerkiksi työn uudelleenorganisointiin ja uusiin työaika-järjestelyihin) on perusteltua, sillä uudet työhön liittyvien uusien kokeilujen toteuttaminen on aina helpompaa niissä työyhteisöissä, joissa ilmapiiri on hyvä (Tyrväinen 1998).

Työttömyys

Sosiaalityön kohteena työttömyys on tunnistettu ongelmaksi erityisesti silloin, kun syrjäytymisuhkaa ilmenee ihmisen muillakin elämänalueilla. Varsinkin pitkään jatkunut työttömyys vaikuttaa esimerkiksi perhe-elämään, mielenterveyteen, taloudelliseen toimeentuloon ja yleiseen huono-osaisuuteen. Työttömyystilanteissa ihmisten perusoikeuksien (taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet) toteutuminen usein kyseenalaistua, mikä voi ilmetä erityisesti tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden kysymyksenä (esim. Happonen ym. 1998; Koistinen 1999; Vähätalo 1998; Suikkanen ym. 1998; Heikkilä 2000; Väisänen 2000).

Kuntouttavaa sosiaalityötä ja sosiaalipedagogista ajattelua yhdistävät pyrkimykset paitsi työttömyyden ilmiön ymmärtämiseen, myös sen pohtimiseen, millaisten toiminnallisten prosessien avulla työttömiksi jääneiden on mahdollista selviytyä yhteiskunnan toimiviksi ja vaikuttaviksi jäseniksi. Esimerkiksi sosiaalipedagogisen innostamisen (Hämäläinen & Kurki 1997, 202, 224–226; Kurki 2000) avulla voidaan pyrkiä saamaan aikaan työmahdollisuuksien luomiseen ja yleiseen kansalaisaktiivisuuteen liittyvää sosiaalista muutosta. Kuntouttavan sosiaalityön metodologisena kysymyksenä se merkitsee vallitsevan tilanteen todellisuuden analyysiä, ihmisiä aktivoivien sosiaalisten prosessien ja interventioiden suunnittelua sekä inhimillisten ja taloudellisten voimavarojen organisointia.

Kuntouttavan sosiaalityön toiminta eroaa sosiaalipedagogisesta toiminnasta esimerkiksi siten, että sen tehtävä vaikeasti työllistettävien työmarkkinavalmiuksien parantamisessa ja työttömien taloudellisen toimeentulon turvaamisessa on selkeästi myös sosiaalipoliittinen. Elinikäistä kouluttautumista korostavan ja sopivien työpaikkojen syntymistä edistävän työtteen lisäksi tarvitaan laajempaa yhteiskunnallista keskustelua esimerkiksi erilaisista kansalaispalkkamalleista (esim. Mattila 2001) sekä niiden mahdollisesta vaikutuksesta ihmisten elämään. Sosiaalipedagogiselta kannalta on merkittävää, että työttömäksi jäämisen uhalla ja työttömyydellä on usein myös ihmisiä aktivoiva vaikutus.

Uuden työpaikan saaminen edellyttää uusien tavoitteiden asettamista ja jopa monivaiheisten projektien läpiviemistä ja pitkäaikaistyöttömistäkin osa on valmis itsenäisesti osallistumaan paitsi omien ongelmiansa myös alueensa yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun. (Esim. Pohjola 1997; Jolkkonen 1998; Poutanen 2000, 233–234.)

Kuntouttavassa sosiaalityössä tarvitaan sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostuvaa näkemystä siitä, yhteiskunnallisen kasvatuksen tehtävänä on edistää asenteellista muutosta ja lisätä aktiivisuutta erityisesti niillä, jotka ovat saaneet vähiten koulutusta. Kuntouttavan sosiaalityön kysymyksenä kouluttautumisen haasteeseen liittyy eettistä problematiikkaa. Haaste on monille syrjäytymisvaarassa oleville liian kova ja toinen keskeinen pohdiskeltava kysymys on, millaista koulutuksen tulisi olla, että se vastaisi sekä muuttuvan työelämän, työyhteisön ja työntekijän tarpeita. Pyritäänkö esimerkiksi puuttuvan ammatillisen perustiedon antamiseen, olevien tietojen ja taitojen laajentamiseen tai syventämiseen tai nykyistä vahvempaan ammatilliseen sosiaalistamiseen.

Kuntouttava työtoiminta sosiaalityön sosiaalipedagogisena sovellusalueena

Aktiivisen sosiaalipolitiikan, mutta myös sosiaalipedagogisen ajattelun intressinä on ehkäistä vaikeasti työllistyvien syrjäytymistä yhteiskunnallisesta osallisuudesta. Kuntouttavalle työtoiminnalle on haettu perusteluja juuri syrjäytymisen ja yleisen huono-osaisuuden sekä varhaisen puuttumisen, yhteistyön ja asiakkaiden voimavarojen kartoituksen tarpeen näkökulmista. Kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain (189/2001) olennaisena sisältönä on pitkäaikaistyöttömien aktivointi. Laki velvoittaa kunnan sosiaalitoimen ja työvoimatoimiston tekemään yhteistyössä aktivointisuunnitelman pitkään työttömänä olleen, työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saaneen asiakkaan kanssa. Ajatuksena on, että kuntouttavan työtoiminnan avulla voidaan löytää väylä työelämään tai auttaa toimintakyvyn palauttamisessa ja jäljellä olevan työkyvyn ylläpitämisessä. (Ala-Kauhaluoma 2003.)

Kuntouttavan työtoiminnan perustelut ja käytännöt koskettavat keskeisesti sosiaalityön asiantuntijuusalaa. Toiminnan keskeisimpänä kohderyhmänä ovat pääsääntöisesti nuoret pitkäaikaistyöttömät henkilöt, mikä kuntouttavassa sosiaalityössä merkitsee myös kasvatuksellisten elementtien tiedostamista. Lisäksi kuntouttava työtoiminta tarjoaa sosiaalityölle paitsi paikallisen, myös yhteiskunnallisen toimintaympäristön ja niiden ympäristöjen välisen vuoropuhelun. Paikallinen toimin-

tauympäristö on sosiaalityössä läsnä sen jäsentämisessä, millaisessa toiminnallisessa ja myös kasvatuksellisessa todellisuudessa työpaikoilla eletään ja työskennellään ja mitä se merkitsee nuorten työntekijöiden kehityksen kannalta.

Yksilöllisten työllistymisedellytysten parantaminen jäsenyyksi osaksi kuntouttavaa sosiaalityötä ja sosiaalityöllä vaikutetaan laajemminkin hyvinvointia edistäviin olosuhteisiin, yhteisöjen toimivuuteen ja ihmisten selviytymiseen. Moniammatillinen yhteistyö toimii kuntouttavan työtoiminnan yhtenä toiminnallisena menetelmänä. Vaikka sosiaalityö on asetettu selkeitä konkreettisia tehtäviä, moniammatillisen toimintatavan onnistuminen edellyttää sosiaalityön asiantuntijuuden syvempää ja laajempaa määrittelyä. Jos niin ei tehdä, varsinainen sosiaalityö voi kuntouttavan työtoiminnan alueella jäädä kovin tekniseksi ja pinnalliseksi. Paikallinen ja moniammatillinen toimintaympäristö tarjoaa hyvän foorumin asiantuntijuuskeskusteluille ja niiden kautta voi syntyä myös uudenlaisia asiantuntijuussuhteita.

Kuntouttavassa työtoiminnassa painottuva aktivoiminnan ajatus on sosiaalipedagogisesti suuntautuneen sosiaalityön kannalta kiinnostava. Sosiokulttuurisen innostamisen elementit korostuvat ajattelussa, että kaikki aktivoituminen on merkityksellistä. Esimerkiksi arjen elämän jäsenyminen ja työelämäpolkujen luominen näyttäytyvät sosiaalityössä yhtä merkittävänä tavoitteina sekä elämänlaatua ja hyvinvointia lisäävinä tekijöinä. Aktivointitoiminnassa näkyy yksilöllisen intensiivisen ja prosenssinomaisen tuen merkitys. (Suhonen 2003; Karjalainen & Lahti 2000, 60–61.) Suhdetta kuntouttavaan työtoimintaan voi sosiaalityössä leimata kuitenkin myös välinpitämättömyyden kulttuuri, mikä voi merkitä esimerkiksi sosiaalityön tarpeen perusteiden muuttumisena ja ongelmatilanteiden hoitamisen siirtämisenä muualle. Sosiaalityön teoreettisten ja käytännöllisten sekä eettisten perustelujen kautta ei kuitenkaan voida löytää perusteluita välinpitämättömyyden kulttuurin ylläpidolle.

Sosiaalipedagogisen ajattelun edistämisen kannalta on merkitystä sillä, missä määrin kuntouttavan työtoiminnan sosiaalityö on muutossuuntaan tähtäävää. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat ovat tilanteessa, jossa he joutuvat suostumaan sekä elämää koskevan suunnitelman laatimiseen että työssäolotilanteensa muutokseen. Muutossuunnan hakemisen taustalla ja perustana ovat myös selkeät faktat. Sosiaalityö voi tässä yhteydessä näyttäytyä valtakysymyksenä, joka sisältää oikeuden sekä tukeen että kontrolliin ja lisäksi velvoitteen puuttua toisten ihmisten elämään. Jos sosiaalityön toimintakäytännössä korostuu asiak-

kaan voimavarojen (ammattitaito, osaaminen, oma aktiivisuus, oikeus oppimiseen ja koulutukseen) näkökulma, löytyy puuttumisoikeuksille ja velvollisuuksille myös ihmisten hyvän elämän toteutumiseen liittyviä perusteluja.

Kuntouttava työtoiminta näyttäytyy sosiaalityön kentässä myös eettisenä kysymyksenä. Esimerkiksi myönteisen ihmiskäsityksen toteutuminen nousee kriittisen tarkastelun kohteeksi silloin, kun vastassa on moniongelmaisuusproblematiikkaan liittyviä kysymyksiä. Pitkälle viety sosiaalisten oikeuksien (esim. oikeus työhön) toteutus voi kaventaa yksilöllistä autonomiaa tilanteessa, jossa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ei ole pystytty konkreettisesti tunnistamaan. Subjektiuskysymykseen liittyvän problematiikan näkeminen ja siitä avoimesti keskusteleminen edellyttää kuntouttavassa sosiaalityössä tutkivaa työtettä. Hyvän elämän ymmärtäminen on aina tilannekohtainen ja määrittelijästä riippuvainen kysymys, joten kuntouttavan sosiaalityön yhtenä tehtävänä on pyrkiä vahvistamaan asiakkaan oman asiantuntijuuden sekä itsemääräämisoikeuden ja autonomian kunnioittamista kuntouttavan työtoiminnan prosessissa.

Johtopäätöksiä

Kuntouttavaa sosiaalityötä voidaan pitää sosiaalipedagogisena sosiaalityönä, jonka tavoitteena on ehkäistä syrjäytymistä sekä tukea myönteisiä elämänvalintoja ja täysivaltaista kansalaisuutta. Työssä korostuvat esimerkiksi voimavarakeskeisyys, osallisuus ja vastuullisuus sekä kulttuuristen erojen tiedostaminen ja kunnioittaminen. Sosiaalipedagoginen ajattelu voi kulkea läpäisyperiaatteena kuntouttavassa sosiaalityössä esimerkiksi silloin, kun työn tarve on kytkennässä työelämän erilaisiin ongelmiin. Kuntouttava sosiaalityö hakee kuitenkin edelleen paikkaansa ja tehtävänsä tällä alueella. Kuntouttavalla sosiaalityöllä on vaikuttajan rooli ja vaikuttamismahdollisuudet ovat sitä paremmat, mitä asiantuntevampana ja uskottavampana sosiaalityö ulkopuolelleen (esimerkiksi yhteistyökumppaneilleen) näyttäytyy.

Kuntouttavassa sosiaalityössä tarvitaan ennakkoluulotonta, joustavaa, luovaa ja itseohjautuvaa työtettä. Työssä kohdataan syrjäytymisvaarassa olevia ihmisiä, jolloin eettisesti mahdollisimman oikeiden ratkaisuvaihtoehtoja etsiminen on tärkeää. Tämä merkitsee paneutumista ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta koskettavaan problematiikkaan, josta työn myötä syntyy runsaasti arvokasta tietoa. Kuntouttavan sosi-

aalityön tehtävät ovat työelämän kontekstissa erittäin haasteellisia ja työn tarvetta ilmenee sekä yksittäisten työntekijöiden, työyhteisöjen että koko yhteiskunnan työelämän tasoilta. Kuntouttava sosiaalityö on verkottuvaa moniammatillista asiantuntijatyötä, jossa pyritään sovittelemaan ja yhdistelemään monenlaisia tiedon ja toiminnan elementtejä hyvin erilaisista työelämän konteksteista. Työuupumiskysymyksissä kuntouttavan sosiaalityön työote ilmenee paitsi uupumisen syihin ymmärtämisenä, myös mutta työuupumisen näkemisenä laajemmaksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi. Työyhteisöjen ongelmat näyttäytyvät esimerkiksi sosiokulttuurisina kysymyksinä, jolloin kuntouttavan sosiaalityön tehtävänä on vahvistaa pyrkimyksiä rakentavan muutoksen suuntaan työyhteisössä. Mielenkiinto kohdistuu esimerkiksi työyhteisön osallisuuteen ja avoimuuteen ja yhteistyön toimivuuteen.

Työttömyys on sekä yksilöllisenä että yhteiskunnallisena kysymyksenä ilmiö, jonka selittämiseen on vaikea löytää ehdotonta totuutta. Sosiaalipedagogisessa ajattelussa annetaan tilaa myös niin sanotun avoimen tulkinnan todellisuudelle. Kuntouttavan sosiaalityön kiinnostuksen kohteena on työttömyyden ilmiön ymmärtämisen lisäksi se, millaisten toiminnallisten prosessien avulla työttömäksi jääneiden on mahdollista selviytyä yhteiskunnan toimiviksi ja vaikuttaviksi jäseniksi. Innostamisorientaation tarve ajankohtaistuu kuntouttavassa sosiaalityössä erityisesti niiden yhteiskunnan muutoskriisien (esim. lama, työttömyys) myötä, joiden aikana aikaisemmin valinneita arvoja ja periaatteita pyritään kyseenalaistamaan.

Kuntouttava työtoiminta on sosiaalityön sosiaalipedagogisena sovellusalueena uusi ja haastava. Kuntouttavassa työtoiminnassa painottuu aktivoinnin ajatus ja sosiokulttuurisen innostamisen elementit ovat tunnistettavissa ajattelussa, että kaikki aktivoituminen on merkityksellistä. Aktivointiin sisältyy kuitenkin asiakkaiden itsemääräämisoikeuteen liittyvää eettistä problematiikkaa varsinkin silloin, jos sosiaalityö jää tekniseksi ja jos siinä on kovin vähän sosiaalipedagogisen ajattelun ihmisarvoa ja erilaisuuden hyväksymistä sekä joustavuutta ja luovuutta korostavia painotuksia.

Kuntouttavan sosiaalityön sosiaalipedagogista näkökulmaa ilmentää myös kriittinen pohdinta niistä sosiaalityön menetelmällisistä, sisällöllisistä ja toiminnallisista raameista, joiden avulla on mahdollista rakentaa nykyistä ennakkoluulottomampaa, ihmisystävällisempää, ihmisarvoisempaa ja ihmisten voimavaroja kunnioittavampaa työelämää. Sosiaalityö perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon sekä ammatillistieteelliseen osaamiseen ja sosiaalityön käytännöissä korostuu tutkiva työ-

ote. Esimerkiksi kuntouttava työtoiminta on sosiaalityön tutkimuskohteenä uusi ja tutkimusta tarvitaan muun muassa sosiaalityön sisällöstä, prosessista, vaikutuksesta ja moniammatillisen yhteistyön käytännöistä.

Lähteet

- Ala-Kauhahuoma, M.* 2003. Aktivointi työhallinnossa. Case-tutkimus kuntouttava työtoimintalain toimeenpanosta työvoimatoimistoissa. Hallinnon tutkimus 22 (2), 173–191.
- Antonovsky, A.* 1987. Unravelling the mystery of health. How people manage stress and stay well. San Francisco. London: Jossey-Bass Publishers.
- Happonen, M., Mauno, S., Nätti, J. & Kinnunen, U.* 1998. Koettu työn epävarmuus: Pitkittäistutkimus kolmessa organisaatiossa. Janus 6 (3), 279–298.
- Heikkilä, M.* 2000. Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla. Teoksessa M. Heikkilä & J. Karjalainen (toim.) Köyhyys hyvinvointivaltion murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 167–181.
- Hämäläinen J. & Kurki L.* 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY.
- Jolkkonen, A.* 1998. Uuden työpaikan etsintä – naisten työmarkkinastrategiat irtisanomisen uhatessa. Janus 6 (3), 299–312.
- Juhila, K. & Pösö, T.* 2000. Sosiaalityön toimintakulttuurit. Teoksessa S. Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi, 171–206.
- Kalimo, R. & Toppinen, S.* 1997. Työuupumus Suomen työikäisellä väestöllä. Työterveyslaitos: Helsinki
- Karjalainen, V. & Lahti, T.* 2001. Kokeilusta käytännöksi. Miten edistää pitkäaikaistyöttömien aktiivikäytäntöjen yleistymistä? Raportteja 264. Stakes: Helsinki.
- Karvinen, S.* 1996. Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopio.
- Koistinen, Pertti.* 1999. Työpolitiikan perusteet. Juva: WSOY.
- Kuntouttava sosiaalityö -erikoisalan opetussuunnitelma 2004. 9.2.2004 <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/sosnet/ammlis/kunto/lahi/kuntopin.htm>
- Kuntoutusselonteko. 2002. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:6. Helsinki.
- Kurki, L.* 2000. Sosiokulttuurinen innostaminen 2000-luvun Suomessa. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 1/2000. Suomen sosiaalipedagoginen seura. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus, 39–51.

- Laurinkari, J., Saarinen, A., Ellilä, H. & Koivula, P.* 1999. Mahdollisuuksien piste. Turvalinkki ry:n mielenterveyskuntoutujien asumis- ja kuntoutumismallin arviointi. Turvalinkki ry. Julkaisuja no 1. Kuopio.
- Lehto, A.-M. & Sutela, H.* 1998. Kehityssuuntia työoloissa työolotutkimuksen kaudella 1977–1997. Tilastokeskus: Helsinki.
- Linden, M.* 1999. Terveystuhoon sosiaalityö moniammatillisessa toimintaympäristössä. Stakes. Raportteja 234. Helsinki.
- Mattila, A.* 2001. Tarvitaanko perustuloa. Suomalaisten kansalaistulo-, kansalaispalkka- ja perustulomallien teoreettinen analyysi. Kuopio.
- Metteri, A.* 2000. Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tutkiminen. Teoksessa S. Karvinen, T. Pösö & M. Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi, 237–258.
- Mutka, U.* 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Mönkkönen, K.* 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 94. Kuopio.
- Mönkkönen, K., Nurro, M. & Väisänen, R.* 1999. Sosiaalipedagogiikan käytännön sovelluksia. Kuopion yliopisto. Opetusjulkaisut 4/1999. Kuopio.
- Payne, M.* 1997. Modern social work theory. London: Macmillan Press.
- Pohjola, A.* 1997. Psykososiaalinen ulottuvuus kuntoutuksessa. Janus 5 (3), 261–270.
- Poutanen, V.-M.* 2000. Elämänhallintaa ilman työtä. Tutkimus pitkäaikaistyöttömyyden seurauksista ja niiden hallinnasta Suomussalmella. Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 84. Kuopio.
- Rantama, M.* 2001. Ajaton työ. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hengellisen työn viranhaltijoiden käsitykset työajastaan ja työn kuormittavuudesta. Lisensiaatintutkielma. Kuopion yliopisto.
- Suhonen, J.* 2002. Vaikeasti työllistettävän aktivointi. Aktivointi käsitteenä ja työvoimapolitiittisena reformina. Pro gradu -tutkielma. Kuopion yliopisto.
- Suikkanen, A., Linnakangas, R., Kallinen, S. & Karjalainen, A.* 1998. Palkkatyömarkkinat. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 12. Helsinki.
- Toikko, T.* 1997. Psykososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä. Janus 5 (2), 169–188.
- Tyrväinen, P.* 1998. Työn jakaminen ja työyhteisö. Janus 6 (3), 324–336.
- Vähätalo, K.* 1998. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Gaudeamus.
- Väisänen, R.* 2000. Näkökulmia työttömyyteen sosiaalipedagogisena kysymyksenä. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 1 (1), 7–17.